

5. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989 – 815 с.
6. Козуб І.Г. Правове регулювання праці осіб зі зниженою працездатністю : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / І.Г. Козуб. – Чернівці, 2009. – 179 с.
7. Назаров Д.В. Гармонізація законодавства України з законодавством Європейського Союзу в регулюванні праці молоді : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Д.В. Назаров. – К., 2009. – 186 с.
8. Кодекс законів про працю : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50.
9. Прокопенко В.І. Трудове право України : [підручник] / В.І. Прокопенко. – Х. : Фірма «Консум», 1998. – 480 с.
10. Про оплату праці : Закон України від 24 бер. 1995 р. № 108/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.
11. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 5 : П – С. – 2003. – 736 с.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 2 : Д – Й. – 1999. – 744 с.

УДК 347.921:347.15/17

ФАКТИЧНІ ТВЕРДЖЕННЯ ТА ОЦІНОЧНІ СУДЖЕННЯ ЯК ЦЕНТРАЛЬНІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ КАТЕГОРІЇ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

ACTUAL ASSERTIONS AND EVALUATION JUDGEMENTS AS CENTRAL CIVIL LEGAL CATEGORIES OF DEFENCE OF HONOUR, DIGNITY AND BUSINESS REPUTATION

Можаровська К.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу,
начальник юридичного відділу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті досліджуються питання, пов'язані з визначенням дефініцій «фактичні твердження» та «оціночні судження», встановленням критеріїв розмежувань суміжних понять, досліджується практика національних судів та Європейського суду з прав людини в частині розмежувань фактичних тверджень і оціночних суджень, а також аналізується можливість використання лінгвістичної експертизи як засобу доказування порушення особистих немайнових прав на повагу до гідності та честі.

Ключові слова: фактичне твердження, оціночне судження, немайнове благо, цивільне судочинство, Європейський суд з прав людини, лінгвістична експертиза.

В статье исследуются вопросы, связанные с определением дефиниций «фактические утверждения» и «оценочные суждения», установлением критериев разграничений смежных понятий, исследуется практика национальных судов и Европейского суда по правам человека в части разграничений фактических утверждений и оценочных суждений, а также анализируется возможность использования лингвистической экспертизы, как средства доказательства нарушения личных неимущественных прав на уважение к достоинству и чести.

Ключевые слова: фактическое утверждение, оценочное суждение, неимущественное благо, гражданское судопроизводство, Европейский суд по правам человека, лингвистическая экспертиза.

This article examines issues related to determination of definitions «statements of fact» and «value judgments», establishment of criteria for distinguishing related concepts, explores practice of national courts and European Court of Human Rights in terms of distinctions factual statements and value judgments, and analyzed possibility of using linguistic expertise, as a means of proving a violation of moral rights to respect honor and dignity.

Key words: statements of fact, value judgments, non-property benefit, civil proceedings, European Court of Human Rights, linguistic expertise.

Актуальність теми. У контексті становлення інформаційного суспільства, актуалізації і перерозподілу цінностей права, підвищення рівня самосвідомості громадянського суспільства, питання захисту честі, гідності та ділової репутації, як одних з основних немайнових прав громадян, стають особливо актуальними в національно-правовому просторі нашої держави.

Стаючи частиною європейського контингенту, поступово переймаючи його цінності і правові традиції, а також практику Європейського суду з прав людини, захист честі і гідності від їх номінального закріплення поступово переходить у сферу практичної дійсності, де право на повагу до честі та гідності гарантується і підлягає належному захисту.

Поступово набуваючи відносно струнку судову практику в сфері захисту особистих немайнових прав, суди періодично все ж припускаються помилок, які неодмінно підривають авторитет судової влади і віру людей в функціональні можливості суду. Найчастіше такі помилки пов'язані з питанням чіткого розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень, які є одними з центральних елементів захисту честі та гідності громадян.

Досліджуваний у статті проблематиці, а також її окремим питанням присвячували свої праці такі науковці, як:

А.Л. Анісімов, С.М. Братусь, С.Я. Вавженчук, В.Т. Довгопол, О.В. Кохановська, Д.Д. Луспенник, М.М. Малєйна, І.В. Саприкіна, Р.О. Стефанчук, Р.Й. Халфіна та ін.

Метою даної статті є встановлення чітких критеріїв розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень як центральних цивільно-правових категорій захисту права осіб на повагу до своєї гідності та честі.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- визначити зміст дефініцій «фактичне твердження» та «оціночне судження»;
- визначити критерії розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень;
- проаналізувати судову практику та практику Європейського суду з прав людини щодо захисту особистих немайнових прав;
- дослідити можливість застосування лінгвістичної експертизи, як ефективного процесуально-правового засобу розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень.

Виклад основного матеріалу. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Цей постулат цивільно-правового законодавства, вироблений міжнародною судовою практикою, став свого роду правовим орієнтиром для більшості суддів під час розгляду справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. А тому, з огляду на пункт 19 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 року № 1 (далі – Постанова) усі суди, вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, повинні визначати характер такої інформації та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

Визначення поняття «оціночне судження» передбачене пунктом 19 постанови, яке, в свою чергу, містить бланкетне посилання на частину другу статті 47-1 Закону України «Про інформацію», відповідно до якої оціночними судженнями, за винятком образи чи клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема гіпербол, алегорій, сатири.

13 січня 2011 року Закон України «Про інформацію» був прийнятий у новій редакції, відповідно до якої ст. 47-1 була виключена, а визначення поняття оціночне судження було передбачене вже в статті 30 цього закону в дещо зміненій редакції. Так, відповідно до ч. 2 ст. 30 закону оціночними судженнями, за винятком клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири).

С.Я. Вавженчук та В.Т. Довгопол зазначають, що для більш повного розуміння поняття «оціночне судження», наданого в українському законодавстві, його можна визначити як висловлення, що містить упевненість або сумнів щодо соціальних явищ, людської діяльності або поведінки на предмет їх відповідності правовим нормам і принципам моралі. Судження наявне лише в разі, коли його можна перевірити на відповідність істині або хибності. Судження необхідно відрізнити від оцінки, оскільки остання виражає ставлення людини до предмета або його окремих ознак, і її неможливо перевірити на критерій істинності або хибності [4, с. 4].

Отже, будь-яке судження, яке має оціночний характер, будь-яка критика та оцінка вчинків, вираження власних думок щодо якості виконуваних публічних функцій, отриманих результатів тощо, не є підставою для захисту права на повагу честі та гідності, а відповідно – не є її предметом доказування по справі.

Відповідний висновок зробив Верховний Суд України, зазначивши, що не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні положень статті 10 Конвенції.

Це є досить прогресивним положенням з огляду на те, що Верховний Суд України як орган, покликаний забезпечувати єдність судової практики, встановлює критерій розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень. Таким критерієм виступає можливість перевірки інформації на предмет її відповідності дійсності.

Відповідний висновок був сформульований ще Європейським судом із прав людини у 1986 р. по справі «Лінгенс проти Австрії». Суд зазначив, що слід уважно розрізняти факти та оціночні судження. Наявність фактів можна довести, а правдивість оціночних суджень не можна.

У свою чергу фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Враховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від

думок та поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом.

Судження – це те ж саме, що й думка, висловлення. Воно являє собою розумовий акт, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки і на пряму, пов'язаними із такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів [6, с. 18–19]. Оцінити правдивість чи правильність судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не входить до предмета судового доказування.

Аналогічний висновок було зроблено й Верховним Судом України, який в ухвалі від 11 червня 2008 року під час перегляду рішень судів попередніх інстанцій зазначив, що відповідні суди не звернули уваги на необхідність розрізняти факти та оціночні судження. При цьому не врахував, що наявність фактів можна довести, а правдивість оціночних суджень – неможливо.

Таке правило є досить справедливим з огляду на те, що воно знаходить баланс між конституційним правом кожної особи на вільне вираження своїх думок та обов'язком усіх громадян поважати честь та гідність кожної людини.

Тому, вирішуючи справи про захист честі та гідності громадян, суди, перш за все, повинні виходити з того, чи містить певна інформація, що стала підставою для звернення до суду, конкретні життєві обставини, певні факти. Якщо зміст та характер досліджуваної інформації свідчить про наявність фактів, така інформація або її частина не може вважатись оціночним судженням, оскільки така інформація є не результатом суб'єктивної оцінки, а відображенням об'єктивної дійсності, що, в свою чергу, може бути встановлено та перевірено судом.

Таким чином, на рівні судової практики досить чітко сформований критерій розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень, який полягає у можливості перевірки відповідності фактів об'єктивній дійсності. Разом із тим виділення чіткого критерію розмежування не виключає наявність певних проблем, які виникають у правозастосовній практиці під час розгляду справ щодо захисту честі та гідності. Це, зокрема, виникає у тих випадках, коли поширена інформація не містить певних фактичних тверджень, тобто має оціночний характер, але за своєю суттю є такою, що явно порушує особисті немайнові права особи. В даному випадку мова не йде про висловлювання оціночних суджень у брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, так як це само по собі є порушенням особистих немайнових прав.

Мова йде про ті випадки, коли певна особа чи суб'єкт, усвідомлюючи неможливість притягнення його до відповідальності за надання оціночних суджень, які не порушують моральних засад суспільства, цілеспрямовано розповсюджує інформацію, що неоднозначно сприймається реципієнтами такої інформації та створює певні сумніви щодо сум-

лінності поглядів або вчинків особи, щодо якої таку інформацію розповсюджено.

Наприклад, загальновідоме видання, метою якого є підірвання авторитету публічної особи, позбавлення її електорату та виконання завдань політичної боротьби, користуючись високим рівнем своєї репутації та довіри з боку громадськості, безпідставно висловлює свої думки щодо істинних мотивів публічної особи при здійсненні нею певних вчинків.

У даному випадку засіб масової інформації, зловживаючи своїм правом на висловлювання своєї думки, діючи несумлінно, розповсюджує інформацію у вигляді власних думок із метою створення негативних вражень від самого образу публічної особи та створює підґрунтя для відповідних безпідставних сумнівів у самих отримувачів інформації.

З огляду на чинне національне законодавство, усталену судову практику дії авторитетного, але не сумлінного засобу масової інформації не можуть бути визнані в якості таких, що порушують право людини на повагу до гідності та честі, так як така інформація є оціночним судженням та викладена у формі, що відповідає моральним засадам суспільства. Однак, вирішуючи питання щодо наявності порушених прав та законних інтересів, варто звернути увагу на таке.

28 березня 2013 року у справі «Нова газета» та Бородянський проти Росії» ЄСПЛ висловив досить цікаві правові висновки, що стосуються характеру оціночних суджень та підстав їх висловлювання. Так, ЄСПЛ наголосив, що втручання в свободу вираження власних думок та поглядів порушує свободу висловлення думки в трьох випадках: якщо воно здійснено не на підставі закону, якщо воно не переслідує допустимої мети або якщо воно порушує баланс між метою, заради якої здійснено втручання, і свободою вираження думки.

ЄСПЛ підтвердив, що правдивість оціночних суджень не припускає можливості доказування, і оціночні судження дійсно слід відрізняти від фактів, існування яких може бути підтвержене. Однак, навіть коли йдеться про оціночні судження, висновок щодо дотримання балансу між свободою вираження поглядів та інтересами суспільства, що охороняються державою, може залежати від того, чи існують фактичні підстави для подібних суджень, оскільки навіть оціночне судження за відсутності будь-яких фактичних підстав для висловлювання такого може виходити за рамки того, що охороняється свободою слова.

Тобто, ЄСПЛ зробив висновок, що засоби масової інформації мають право на висловлювання оціночних суджень, але таке право може бути реалізоване із певними застереженнями. Суть цих застережень зводиться до того, що засоби масової інформації мають будувати власні оціночні судження на підставі мінімального набору фактів, адже в інакшому випадку оціночні судження будуть розцінені, як зловживання свободою слова.

ЄСПЛ також виділив три можливі варіанти фундаменту, на якому можна побудувати свою оцінку:

1) факти, що вважаються загальновідомими; 2) підтвердження висловлювання яким-небудь джерелом; 3) посилення на незалежне дослідження.

Таким чином, враховуючи висновок Європейського суду з прав людини, рішення якого є джерелом права в національній правовій системі, варто зазначити, що фактичні твердження та оціночні судження є різними поняттями, а розмежування цих термінів лежить в основі захисту честі та гідності, як центральних особистих немайнових прав.

Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості, але в той самий час оціночні судження не можуть бути свавільними, безпідставними, та мають бути зроблені на підставі хоча б мінімальних фактичних обставин. Інакше відповідні оціночні судження, з огляду на рішення ЄСПЛ, будуть кваліфіковані як зловживання свободою слова, а тому відповідно мають бути визнані порушенням особистих немайнових прав.

Рішення національних судів у справах про захист честі та гідності частіше за все містять формулювання: «Оцінюючи належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, суд приходить до висновку, що відомості, які позивач просив суд визнати недостовірними, є оціночними твердженнями, а тому не підлягають спростуванню, у зв'язку з чим суд не знаходить правових підстав для задоволення позову».

Враховуючи складність даної категорії справ, наявність оціночних понять, зміст яких може різнитися від думки кожного окремого судді, пошук певних об'єктивних критеріїв розмежування оціночних термінів та об'єктивних засобів встановлення такого розмежування є необхідною передумовою якісного та справедливого вирішення справ. На сьогоднішній день одним із революційних засобів доказування, спрямованих на встановлення розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень за цією категорією справ, є проведення судово-лінгвістичної експертизи.

Д.Д. Луспеник зазначає, що з письмових доказів під час розгляду справ щодо захисту гідності та честі звичайно застосовуються статті або інтерв'ю з газет, журналів, книг, періодичних видань, стінних газет, газет-багатотиражок, витяги з протоколів зборів, засідань, конференцій тощо з наведенням у них виступів відповідача, характеристик, письмових заяв у ті чи інші організації, листи, малюнки. У деяких складних випадках для того, щоб з'ясувати, чи містить наданий до суду текст фактичні відомості чи оціночні судження, автор пропонує призначити лінгвістичну експертизу [5, с. 199–200, 203].

Можливість проведення такої експертизи передбачена наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (далі – Рекомендації).

Окремим підвидом лінгвістичної експертизи є семантико-текстуальна експертиза, основними завданнями якої є встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у тих або інших текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора.

Серед орієнтованого переліку питань, які можуть вирішуватися в межах цього експертного дослідження, Рекомендація передбачає такі: чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням? Чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної особи? Чи міститься в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

Отже, можливість розмежування фактичних тверджень та оціночних суджень за допомогою експертизи передбачена чинним законодавством. Це, з одного боку, підкреслює необхідність наявності спеціальних знань для розмежування оціночних понять, а з іншого – можливість проведення судової експертизи, як засобу доказування у справах щодо захисту честі та гідності.

Відповідно до абз. 3 п. 2.1.2 Рекомендацій, висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень.

Таким чином, експерт, як суб'єкт, котрий має спеціальні знання у сфері мовознавства, може вирішувати питання та встановлювати на підставі об'єктивних критеріїв наявність фактичних тверджень або оціночних суджень, з огляду на що така лінгвістична експертиза може у майбутньому стати дієвим засобом доказування порушення прав осіб на повагу їх гідності та честі.

Однак, як свідчить судова практика, судді не дуже завзято погоджуються призначати лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи. Наприклад, в одній із ухвал Апеляційний суд Одеської області зазначив, що в клопотанні позивач просив призначити експертизу для встановлення наявності у висловлюваннях, що надруковані у статті, брутальних та принизливих слів щодо позивача, що сама стаття пронизана сатирико-саркастичними образливими висловлюваннями, метою яких є образа позивача. Відповідно до клопотання про призначення експертизи, позивач просив надати оцінку висловлюванням, які відображені у статті, але відповідно до норм ЦПК України оцінку обставинам та доказам дає суд у рішенні, а не експерт, з огляду на що у задоволенні клопотання апеляційний суд відмовив.

Разом з тим аналіз судової практики свідчить про існування чималої кількості судових рішень, у межах

яких судді позитивно віднесли до призначення лінгвістичних експертиз, які згодом лягли в основи ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення по справі.

Висновки. Критерієм відокремлення фактичних тверджень від оціночних суджень є можливість встановлення їх відповідності дійсності. Наявність фактів можна довести, а правдивість оціночних суджень – не можливо, з огляду на що оціночні судження не можуть бути предметом доказування по справі.

Особа не може бути притягнута до відповідальності за оціночні судження, зміст та форма яких відповідають моральним засадам суспільства. Однак, оціночні судження повинні ґрунтуватися хоча б на

певних фактичних підставах для подібних суджень, оскільки навіть оціночне судження у відсутність яких би то не було фактичних підстав для їх висловлювання може виходити за рамки того, що охороняється свободою слова. Інакше оціночні судження будуть розцінені, як зловживання свободою слова, а розповсюдження неправдивої інформації – порушенням особистих немайнових прав.

Перспективами подальших розробок у даному напрямку є дослідження критеріїв розмежування оціночних суджень, що базуються на фактичних підставах, від зловживання свободою слова, а також дослідження можливостей лінгвістичної експертизи, як засобу доказування у справах про захист гідності та честі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 року № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 // Офіц. вісник України. – 1998. – № 46. – С. 172.
3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року № 1 // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 3. – С. 7.
4. Вавженчук С.Я. Оціночні судження та фактичні твердження, як цивільно-правові категорії у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації / С.Я. Вавженчук, В.Т. Довгопол // Підприємництво, госп-во і право. – 2011. – № 7. – С. 3–6.
5. Луспенік Д.Д. Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение не достоверной информации) / Д.Д. Луспенік // Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Серія: Судова практика. – Х. : Харків юридич., 2005. – 320 с.
6. Луспенік Д.Д. Розмежування оціночних суджень та тверджень про факти при розгляді справ про захист честі, гідності та ділової репутації / Д.Д. Луспенік // Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Серія: Судова практика. – Х. : Харків юридич., 2005. – 432 с.
7. Рішення Європейського суду з прав людини «Лінгенс проти Австрії» (1986) // Практика Європейського суду з прав людини: Рішення. Коментарі. – К. : Укр. центр правничих студій, 1999. – № 1.
8. Рішення Європейського суду з прав людини «Novaya gazeta and borodyanskiy v. Russia» (2013). – [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«languageisocode»:\[«ENG»\],«documentcollectionid2»:\[«JUDGMENTS»\], «itemid»:\[«001-117683»\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{«languageisocode»:[«ENG»],«documentcollectionid2»:[«JUDGMENTS»], «itemid»:[«001-117683»]})
9. Рішення Апеляційного суду Одеської області від 19 червня 2013 року. – [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32230423>.

УДК 349.3

НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

PROVISION OF FREE SECONDARY LEGAL AID IN UKRAINE

Форманюк В.І.,

кандидат юридичних наук, доцент

У статті розглянуті проблемні питання, пов'язані з наданням безоплатної правової допомоги. Акцентується увага на наданні такої допомоги у кримінальному судочинстві. Висвітлені певні доводи з приводу урегулювання таких проблем.

Ключові слова: *безоплатна вторинна правова допомога, захисник, закон.*

В статье рассмотрены проблемные вопросы, связанные с предоставлением бесплатной правовой помощи. Акцентируется внимание на предоставлении такой помощи в уголовном судопроизводстве. Освещены определенные доводы по поводу урегулирования таких проблем.

Ключевые слова: *бесплатная вторичная правовая помощь, защитник, закон.*

The article discusses issues connected with provision of free legal aid. Focuses on provision of such assistance in criminal proceedings. Highlight certain arguments for resolution of such problems.

Key words: *free secondary legal aid, advocate, law.*